

UDK 78.071.1(497.12 Ljubljana) Elze

Primož Kuret
LjubljanaTRUBARJEV RAZISKOVALEC THEODOR ELZE —
SKLADATELJ
Ob štiristoletnici Trubarjeve smrti

Ob vrsti novih dognanj in spoznanj o Primožu Trubarju, ki jih je pobudila štiristoletnica njegove smrti, se v številni literaturi o njem pojavlja tudi ime Theodorja Elzeja, nemškega pastorja, enega prvih raziskovalcev zgodovine slovenske reformacije in njenih najvidnejših predstavnikov. Elze je prišel v Ljubljano leta 1851 ali 254 let po izgonu zadnjega ljubljanskega predikanta kot prvi pastor nove cerkvene občine. Njegova naloga je bila, da skrbi za protestanske vernike „po Kranjskem, južnem Štajerskem in na Hrvaškem tja do turške meje!“¹

Ludwig Theodor Elze je bil rojen 17. julija 1823 v Altenu pri Dessauu župniku Karlu W. Elzeju in njegovi ženi Louise, rojeni De Marées. Njegov brat Karl je bil znan literarni zgodovinar in shakespeareolog. Theodor Elze pa je študiral v Tübingenu in v Berlinu teologijo in en semester tudi medicino. Med leti 1845 in 1851 je bil vzgojitelj pri sinu anhaltskega vojvode in skupaj z njim prebil nekaj let v Italiji, predvsem v Firencah in v Rimu. Pastorske službe v Nemčiji ni mogel dobiti, ker je leta 1847 v Rimu opravil obrede ob pokopu slikarja Reinharta, čeprav ni bil ordiniran. S svojim gojencem, ki je stopil v mornariško službo je prišel nato v Trst in tržaški pastor je opozoril nanj ljubljanske protestante. Le-ti so ga nato izvolili za pastorja v Ljubljani. Tu je ostal polnih 14 let, od leta 1851 do 1865, ko je odšel najprej za tri leta v Meran, leta 1869 pa je postal pastor v Benetkah do leta 1891, ko je bil upokojen. Umrli je 27. junija leta 1900 v Benetkah.²

Elze se je z vso vnemo posvečal zgodovinskim raziskavam, literaturi, numizmatiki, etnologiji in glasbi. Zlasti ga je zanimala zgodovina reformacije. V Ljubljani je naletel na v glavnem še neraziskane arhive in se jim z veliko vnemo posvetil. Za silo se je celo naučil slovenščine, tako da je razumel slovenske tekste 16. stoletja. V svojem času in tudi pozneje je veljal za najboljšega poznavalca zgodovine reformacije na Slovenskem. Tako pravi člankar (F. Levec) v Slovenskem Narodu leta 1878 o njem, da je „prava rara avis v našem tako zmedenem in politično razburjenem času, kajti dasiravno Nemec po rodu, protestant in tujec v naših krajih, vendar vedno o naši deželi in o našem narodu tako govori, da se nam kaže povsod omikanega in pravično sodečega moža. V tem se g. Elze prav blagodejno oblikuje od mnogih svojih sorojakov, od mnogih „rojenih“ Slo-

¹ Gl. Slovenski biografski leksikon I, 156-159.

² Ibid.; in še Österreichisches Biogr. Lexikon 1815-1950. Wien 1954, 244; Narodna enciklopedija I. knjiga, Zagreb b.l., 646; Carniola 1908, 87-97; Ljubljanski Zvon 1893, 622-630; ibid., 1900, 505-508.

vencev, kateri med nami in od nas žive, a vendar zaničujejo in opravljajo deželo našo, namesto da bi jo ljubili in spoštovali.“³

Članek se nanaša na Elzejevo knjigo „Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain“, ki je izšla leta 1877 in mu je prinesla naslov „Doctor honoris causa“. To delo je ponovno izdal ob stoletnici leta 1977 dr. Rudolf Trofenik v Münchnu. Trofenik je v uvodu tudi opozoril na Elzejevo delo in njegovo zanimanje za zbiranje in raziskovanje tiskanih in pisanih virov za slovensko reformacijo, na zbiranje vseh dosegljivih biografskih podatkov in na njegovo predstavitev zgodovine in organizacije slovenske protestantske cerkve v 16. stoletju ter njenih zvez z nemško reformacijo. Trofenik je tudi podčrtal Elzejevo znanstveno objektivnost, skrbno in eksaktno obravnavo virov ter njegov suvereni, razumljivi način podajanja, kar mu je prineslo tudi pri poznejši slovenski literatni in zgodovinski kritiki priznanje.⁴ Podobno ga ocenjuje tudi France Kidrič, ki mu priznava, da si je, „čeprav Nемеc po rodu in mišljenju, pridobil brez sebičnih namenov za reševanje problemov, ki bi morali biti predvsem slovenska zasluga, nenavadnih zaslug.“⁵

O Elzeju sta pisala Anton Aškerc⁶ in Luschin von Ebengreuth⁷ omenja ga tudi avstrijski biografski leksikon iz leta 1954.⁸ Čeprav se omenjeni avtorji temeljito ukvarjajo z Elzejevim znanstvenim in raziskovalnim delom, pa nihče med njimi ne omenja njegovega skladateljskega in glasbenega dela. Kot skladatelja ga uvršča v svojo knjigo „Frau Musica in Krain“ Peter Radics:⁹ „Theodor Elze je priljubljen kot glasbeni učitelj in znan v širokih krogih kot skladatelj. Od njegovih skladb so posebno omembe vredne velika sonata za klavir in violino op.10, v rokopisu pa ima še simfonije, godalne in moške kvartete, sonate za klavir, pesmi.“¹⁰ Bil je učenec Fr. Schneiderja, Hauptmanna, Moschelesa in Dreyschocka.¹¹

Elzeja omenja kot skladatelja nato Dragotin Cvetko in opozarja na njegov samospjev „Pod oknom“, ki ga je skomponiral na nemški prevod Prešernove pesmi Luize Pesjakove in so ga izvedli na enem izmed koncertov ljubljanske Filharmonične družbe leta 1865.¹² Samospjev je torej nastal v zadnjem letu Elzejevega bivanja v Ljubljani, kar potrjuje tudi datum na rokopisu skladbe (v NUK) 14.marec 1865, Ljubljana. Cvetko ocenjuje skladbo kot zgodnjeromantično in da „vsebuje mnogo tekstu se prilegajoče invencije.“¹³ Predsednik ljubljanske Filharmonične družbe in njen kronist dr. Friedrich Keesbacer omenja Elzejev oratorij „Petrus“, ki je zdaj v NUK v Ljubljani. Elze je bil glasbeni pedagog in kot tak učitelj Franu Serafinu Vilharju, sinu Miroslava Vilharja in pozneje skladatelja, ki je še danes znan po svojih samospevih na Prešernova besedila, sicer pa je večino svojega življenja preživel na Hrvaškem. Prav tako je bil Elze poučeval Viktorja Rantha, pozneje zborovodjo ljubljanske Sängerrunde nemškega telovadnega društva.¹⁴ V času svojega ljubljanskega bivanja je Elze napisal seveda še več skladb.

³ Prim. Slovenski Narod 1878, 1,2.

⁴ Prim. dr. R. Trofenikovo izdajo Elzejeve knjige „Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain“, München 1977.

⁵ Prim. Slovenski biografski leksikon, 159.

⁶ Prim. A.A., + Dr.Theodor Elze. Ljubljanski Zvon 1900, 505-508.

⁷ Prim. Luschin von Ebengreuth, Dr.Theodor Elze. Carniola 1908, Heft 2, 87-96.

⁸ Österreichisches Biogr. Lexikon 1815-1950. Wien 1954.

⁹ Prim. Peter v.Radics, Frau Musica in Krain. Laibach 1877, 42

¹⁰ Ibid.

¹¹ Prim. Bremers Handlexikon der Musik. Leipzig 1905, 102.

¹² Prim. D.Cvetko, Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem III. Ljubljana 1960, 88.

¹³ Ibid.

¹⁴ Prim. Jubiläumsbericht über das 50. Jahr des Gemeindebestandes 1902. Laibach 1903, 7.

Cvetko omenja razen cerkvenih kompozicij tudi več zborov in „Drei Lieder“, ki so „tehnično odlični in po stilu spominjajo na Schuberta in Loeweja.“¹⁵ Elzejev glasbeni opus pa je še mnogo bolj obsežen. Po dosegljivih podatkih obsega okoli 60 opusov. Elzejeva dela so izhajala tako pri Jos. Blasniku v Ljubljani, pri dunajski založbi C.A. Spina, praški založbi L. Fleischer in v Leipzigu. Elze se je podpisal kot „organist in učitelj glasbe v Ljubljani“,¹⁶ dokler je pač deloval v Ljubljani.

Med Elzejevimi doslej znanimi skladbami prevladujejo samospevi in zbori ter komorna glasba. Poleg že omenjenih samospenov naj omenim še „Zwei Lieder“ za glas in klavir, brez navedbe opusa, izšle na Dunaju. Gre za dva samospeva: prvi je na besedilo H. Heineja (Und wüssten’s die Blumen), drugi na besedilo R. Reinicka (Ständchen). V Pragi so kot op. 40 izšli samospevi „O sieh mich nicht so lächelnd an“ (Emanuel Geibel), „Morgenfahrt“ in „Ich küsse dich auf die Wangen“. Kot op. 49 so izšle „Fünf Krainische Volkslieder“. To so: 1. Der Schwimmer: Liegt dort die schöne Ebene, 2. Fragen: Wozu ist mein langes Haar, 3. Täubchen: Dass voll Tau die Schuhe dein, 4. Der Gefangene: Liegt ein armer Krieger, 5. Die Läuferin läuft am Bergesrain.

Od komornih del so znane sonata za violino in klavir op.16, sonata za violončelo in klavir op.37, sonata za orgle op.47, klavirska skladba „Elfenstück“ op.35 in številni moški zbori, raztreseni v raznih zbirkah in kot samostojni opusi: op.4 so zborovske pesmi za javno bogoslužje v evangeličanski cerkvi za mešani in moški zbor s spremljavo orgel, datirane v Ljubljani. Elzejeva tiskana dela omenjata tudi dva priročnika glasbene literature, izšla na Dunaju in Leipzigu.¹⁷ V glasbenem oddelku ljubljanske NUK pa se poleg treh tiskov Elzejevih skladb, nahajajo še rokopisi naslednjih del. To so: „Grabgesang“ za moški zbor, ki je nastal ob smrti Elisabeth Heimann; „In die Ferne“ (na besedilo K. Kletkeja) za štiriglasni moški zbor, op.45/3; „Des Liedes Geist“ (H. Leise); Introdukcija in zbor iz oratorija „Petrus“ na besedilo Friedricha Opitzta s štiriročno klavirsko spremljavo; štiriglasni moški zbor „Die Post“ (W. Müller) z oznako, da ga je skladatelj napisal 12. novembra 1857 v Ljubljani; rezponzoriji za 13. oktober 1881, komponirani 8. oktobra 1881; Samospev „Unter dem Fenster“ (Pod oknom), na Prešernovo besedilo v prevodu Luize Pesjakove, komponiran 14.marca 1865; moški zbor „Wo hin?“ (O.L.B.Wolff); Koral „Allein Gott in der Höhn’sei Ehr’“ - samo part za 2.tenor.

Iz navedenih podatkov, ki so seveda še vedno nepopolni in pomanjkljivi, pa vendarle lahko sklepamo, da se je Elze z vso vnemo posvečal glasbi in da je Radicseva opomba o številnosti in raznovrstnosti njegovega ustvarjanja prav gotovo točna. Elzejeve skladbe hranijo poleg ljubljanske NUK še dunajska Nacionalna biblioteka (glasbena zbirka v Albertini) in arhiv v dunajskem Musikverein, verjetno jih je najti še kje, tiski pa so omenjeni v že citiranih priročnikih.

Theodor Elze se nam tako kaže ne samo kot zaslužen raziskovalec naše reformacije, ampak tudi kot dejaven soustvarjalec glasbene kulture na Slovenskem v času, ko le-ta še ni zmogla razviti svojih ustvarjalnih sil in je sicer po skladateljskih dosežkih več kot skromna. Elzejeve skladbe odsevajo skladatelja, ki je večje obvladal tehniko, njegova invencija je sveža, in čeprav epigonska, v skladu s težnjami in potrebami časa in okolja, za katerega je ustvarjal. Vprašanje o izvajanosti Elzejevih skladb v Ljubljani je z izjemo Prešernovega samospeva, še odprto. Njegov vpliv pa je bil viden tudi na glas-

¹⁵ Cvetko, 128.

¹⁶ Prim. npr. „Zwei Lieder für eine Singstimme mit Begleitung des Pianoforte componiert von Theodor Elze, Organist und Musiklehrer in Laibach“ idr.

¹⁷ Prim. Fr. Pazdřek, Universal-Handbuch der Musikliteratur. Wien 1904-1910; Fr. Hofmeister, Handbuch der musikalischen Literatur oder Verzeichnis der im deutschen Reiche und in den angrenzenden Ländern erschienenen Musikalien. Leipzig 1887 itd.

Fraulein Adelheid Heilmann!

Zwei Lieder

FÜR EINE SINGSTIMME

mit Begleitung des Pianoforte

componirt von

THEODOR ELZE.

Organist u. Musiklehrer in Laibach.

Eigenthum des Verlegers.
Eingetragen in des Vereinsarchiv

Nº 10282.

Nº 10283.

20 x r. C. M.

7 ½ Ngr.

WIEN

C. F. Spina, k. k. Hof- u. priv. Kunst- u. Musikalienhandlung

Graben Nº 1133

benopedagoškem področju vsaj v dveh omenjenih primerih. Theodor Elze ostaja tako zanimiva osebnost naše kulturne zgodovine, ki je vsestransko posegla v kulturno daganje sredi preteklega stoletja na Slovenskem. Njegov pomen za raziskavanje slovenske reformacije ostaja nesporen, prav tako pa ni zanemarljivo njegovo glasbeno delo v Ljubljani.

SUMMARY

To occupy an important position in the Slovene literature on the history of Reformation in Slovenia is a German pastor and historian, Ludwig Theodor Elze, who took the lead of the Ljubljana Protestant congregation during 1851-1865. In this period, he published a number of books on the Slovene Reformation and its representatives. Besides engaging in scholarly research, Elze took great interest in music. He composed and published numerous musical pieces with various publishing houses in Ljubljana, Vienna, Prague and Leipzig. They include chamber and choral music, solos and musical parts for the Protestant church service. Slovene musical history refers to him as a composer. Most of his works, however, have remained unknown although he signed many of his works as „a music teacher and organist in Ljubljana “. In this way Elze made weighty contributions to the musical life in the mid-19th-century Slovenia as a musician, too.